

Bruggelingen aan de Leuvense universiteit in de 16de eeuw. Sociale universiteitsgeschiedenis op basis van een prosopografisch onderzoek

door

PETER VANDERMEERSCH

aspirant van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek

Inleiding

De interesse van de historici voor sociale structuren, sociale mobiliteit en sociale stratificatie is in de jongste decennia snel toegenomen. De sociale geschiedenis mag zich dan ook verheugen in een stijgende belangstelling in binnen- en buitenland¹. Toch is het duidelijk dat nog niet alle mogelijkheden uitgeput zijn. Zo vestigde H. de Ridder-Symoens in 1978 de aandacht op het feit dat de beoefenaars van de sociale geschiedenis weinig of geen beroep doen op bronnen en studies handelend over de geschiedenis van de universiteiten. Terecht wees ze erop dat de universiteitsgeschiedenis, zoals die zich in de jongste jaren heeft ontwikkeld, nieuwe perspectieven opent voor de sociale geschiedenis². Met dit artikel willen wij een bijdrage leveren tot die „sociale universiteitsgeschiedenis”.

Het is zeker niet de bedoeling om in deze studie de mogelijkheden en de onmogelijkheden van de sociale geschiedenis toe te lichten. Vooraf toch dit : bij het schrijven van een artikel over sociale stratificatie en sociale mobiliteit van studenten begeven we ons op glad ijs :

1. Wij beperken ons tot de verwijzing naar enkele methodologische publikaties : R. MOUSNIER (red.), *Problemes de stratification sociale. Actes du Colloque International (1966)*, Parijs, 1968 (Publications de la Faculté des Lettres et Sciences humaines de Paris-Sorbonne, Recherches, 43) ; R. VAN UYTVEN, *Bronnen en methoden voor de studie van de vermogensgroepen in de steden (14°-16° eeuw)*, in : Handelingen van het Vlaams Filologencongres, 26 (1968), pp. 377-392 ; B. SLICHER VAN BATH, *Methodiek en techniek van het onderzoek naar de sociale stratificatie in het verleden*, in : Tijdschrift voor Geschiedenis, 84 (1971), pp. 151-166 ; R. VAN UYTVEN en W. BLOCKMANS, *De noodzaak van een geïntegreerde sociale geschiedenis. Het voorbeeld van de Zuidnederlandse steden in de late middeleeuwen*, in : ibidem, vooral pp. 283-287. W. BLOCKMANS, *Sociale stratificatie in de late middeleeuwen. Bronnen, methoden en problemen*, in : Standen en Landen, 63 (1973), pp. 199-210. Een aantal toepassingen treft men o.a. aan in de belangwekkende bundel van J. DE BELDER, W. PREVENIER en C. VANDENBROEKE (eds.), *Sociale mobiliteit en sociale structuren in Vlaanderen en Brabant van de late Middeleeuwen tot de 20e eeuw*, Gent, 1983, (Studia Historica Gandensia, 257).

2. H. DE RIDDER-SYMOENS, *Universiteitsgeschiedenis als bron voor sociale geschiedenis*, in Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 10 (1978), pp. 87-115.

de terminologie waarmee de diverse bevolkingsgroepen worden aangeduid is niet altijd duidelijk (wat dient men te verstaan onder de adel, de burgerij, het volk, ... ?); sociale lagen zijn niet duidelijk te onderscheiden (de expansie van de burgerij en haar eventuele streven naar adellijke titels, de subtiële begrenzing tussen hogere burgerij en stadsadel, enz.). Daarenboven is het bronnenmateriaal in veel gevallen eenzijdig, fragmentair, voor veel verschillende interpretaties vatbaar.

Het onderzoek naar de sociale samenstelling van de universiteitsbevolking wordt door de genoemde factoren sterk bemoeilijkt. Men kan wel enkele grote tendenzen aanwijzen die zich in de loop van de middeleeuwen en de nieuwe tijden aan de Europese universiteiten hebben gemanifesteerd³: dank zij de vele colleges, het kerkelijk beneficiën-systeem en de beurzen kunnen ook de *pauperes* in de middeleeuwen een universitaire opleiding genieten. Reeds in de XIVde, en in versneld tempo in de XVde eeuw echter, daalt het aantal minder goeude studenten. In de XVIde eeuw overvleugelt vooral de lagere adel en de hogere burgerij deze groep. Er vormt zich een „stand” van academisch geschoolden, die zowel binnen de universiteit als in de maatschappij een aristocratisch karakter aanneemt. Samengevat kan men stellen dat de Europese *studia* evolueren van open en „democratische” universiteiten naar gesloten, aristocratische hogescholen.

In de volgende bladzijden pogen wij aan de hand van een onderzoek naar de sociale status van de Brugse studenten aan de Leuvense universiteit een stadium van deze evolutie te belichten en te nuanceren. Een prosopografische studie van de sociale afkomst, studies, carrière en bezit van 289 Bruggelingen, aan de Alma Mater geïmmatriculeerd tussen 1550 en 1578, ligt aan de basis⁴. Is de universiteit — in de tweede helft van de XVIde eeuw ook op bestuurlijk, institutioneel en intellectueel vlak aan ingrijpende veranderingen onderhevig — inderdaad reeds afgesloten voor studenten uit de lagere regionen van de sociale pyramide? Biedt het beurzensysteem mogelijkheden aan de *pauperes* om sociale promotie te maken⁵?

In een eerste deel gaan we dieper in op de „sociale sector”, we gaan de beroepsactiviteiten van de vaders van de studenten na en

3. *Ibidem*, pp. 95-96 gaat hier dieper op in en geeft enkele bibliografische richtlijnen.

4. Voor de uitgewerkte biografieën moeten we verwijzen naar P. VANDERMEERSCH, *Een onderzoek naar de relatie stad-universiteit in de periode van het late humanisme. Bruggelingen te Leuven en aan buitenlandse studia*, Gent, 1983 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), II, pp. 2-185).

5. M.b.t. de beurzen voor Brugse studenten in de XVIde eeuw zie P. VANDERMEERSCH, *Brugse studenten aan de universiteit. Studiekosten en studiefinanciering in de tweede helft van de zestiende eeuw*, in: Handelingen van het genootschap voor geschiedenis ... Société d'Émulation, 122 (1985), pp. 27-63.

werpen een blik op de familieverwantschap tussen de academici. Enkele beschouwingen m.b.t. de *pauperes* enerzijds en de adel anderzijds sluiten dit hoofdstuk af. Een tweede deel — waarin een onderzoek naar de loopbaan en het vermogen van de Brugse academici — behandelt de „economische sector”. Tenslotte wordt de „politieke sector” erg kort onder de loep genomen⁶. Ongetwijfeld overlappen deze benaderingswijzen elkaar voor een gedeelte. Zij brengen ons echter een totaalbeeld van de academici en hun plaats in de samenleving.

1. *de sociale sector*

Bij een onderzoek naar de sociale afkomst van de studenten zou men zich kunnen baseren op de summie aanduidingen in de matrikels. Een aantal van hen worden daarin immers gerangschikt als *nobiles*, *divites* of *pauperes*. Op een andere plaats betoogden we reeds dat deze vermeldingen soms erg onbetrouwbaar zijn: arme wezen afkomstig van de Bogaerdenschool en van eenzelfde beurs genietend, immatriculeren nu eens als *pauper* dan weer als *dives*. Andere studenten figureren onder de *pauperes* doch blijken bij nader onderzoek uit een gegoede familie te stammen⁷. Ook de vermelding *nobilis* dient kritisch onderzocht: bepaalde studenten immatriculeren aan de ene universiteit onder de *nobiles* aan een volgende niet⁸. Anderen, waarvan uit hun biografische gegevens overduidelijk een adellijke afkomst blijkt, immatriculeren dan weer niet onder de *nobiles*⁹. Kortom, een sociale stratificatie op basis van deze aanduidingen is niet houdbaar.

Een eerste invalshoek bestaat uit een onderzoek naar de *beroepsactiviteiten van de ouders van de studenten*. In 75 gevallen beschikten

6. De indeling in een sociale, economische en politieke sector wordt voorgesteld door B. SLICHER VAN BATH, *art. cit.*, pp. 151-152.

7. P. VANDERMEERSCH, *art. cit.*, waarin we o.a. de hypothese van E. DE MAESSCHALCK, *De criteria van de armoede aan de Middeleeuwse universiteit te Leuven*, in: Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, 58 (1980), pp. 556-563 aan de Brugse gegevens toetsen.

8. Zie bv. Anselmus de Boot, die in Leuven immatriculeert op 26 februari 1567 en te Orléans in het derde kwartaal van 1575. Slechts op deze laatste plaats wordt hij als *nobilis dominus* ingeschreven (A. SCHILLINGS, *Matricule de l'université de Louvain*, IV, Brussel, p. 719, n° 96; Archives Départementales du Loiret, D 215, f° 117 r°). Gelijkaardige vaststellingen door H. DE RIDDER-SYMOENS, *Brabanders aan de rechtsuniversiteit van Orléans (1444-1546). Een socio-professionele studie*, in: Bijdragen tot de Geschiedenis, 61 (1978), p. 224 en H. BOTS, J. MATTHEY en M. MEYER, *Noordbrabantse studenten, 1550-1750* (Bijdragen tot de Geschiedenis van het Zuiden van Nederland, 44), p. 24.

9. Zo bv. Petrus Baesdorpius, zoon van Cornelius, lijfarts van Karel V. Als dank voor bewezen diensten was Cornelius door de Keizer in de adel verheven. Petrus ontvangt op 30 juni 1571 in het Sint-Donaaskapittel een prebende voor een adellijk gediplomeerde en levert bij deze gelegenheid bewijzen van zijn adeldom. Evenmin als zijn broer, Philippus immatriculeert hij te Leuven als *nobilis* (A. SCHILLINGS, *Matricule de l'université de Louvain*, IV, Brussel, 1961, 531, n° 91 en p. 584, n° 5; Bisschoppelijk Archief Brugge, Acta capituli, 1567-1574, f° 115 r° en 123 r°).

we over betrouwbare informatie. De sterke vertegenwoordiging van stedelijke functionarissen (leden van de stadsmagistraat of van het bestuur van het Vrije), pensionarissen en ambtenaren van de provinciale en centrale instellingen, is opvallend. Samen neemt deze groep 67,8 % van de geïdentificeerde beroepen voor haar rekening¹⁰. Velen onder hen hebben zelf een universitaire opleiding achter de rug en zenden hun zonen naar Leuven, Orléans of een ander *studium*. Deze zullen op hun beurt hun kinderen naar de universiteit sturen. Vooral in deze kringen zien we ware geleerdengeslachten ontstaan. Vooruitlopend op ons onderzoek naar de loopbaan van de studenten zelf, willen we er de aandacht op vestigen dat het aantal juristen uit hetzelfde milieu afkomstig, erg hoog is: van 52 studenten in de rechten, identificeerden we in 31 gevallen het beroep van de vader; 21 studenten komen uit ambtenaren- en functionarisfamilies. Slechts in zes gevallen gaat de voorkeur uit naar theologie.

Eenmaal afgestudeerd bezetten de studenten op een enkele uitzondering na, hoge posten op de maatschappelijke ladder. Als lid van het stadsbestuur, als pensionaris, als functionaris in een provinciale of collaterale raad, als professor, geneesheer, kanunnik, abt of bisschop bevestigen ze de levenswijze en het sociaal niveau van de familie.

Enerzijds is er dus een sterke vertegenwoordiging van studenten uit het ambtenarenmilieu, anderzijds is er een belangrijke groep studenten waarvan de vaders in het handelsmilieu dienen gesitueerd te worden. Meer in het bijzonder springt de aanwezigheid van de zonen van leden van de Spaanse natie te Brugge in het oog. Ten minste 15 studenten komen uit dit — wat omvang betreft toch beperkte — milieu¹¹. Ook hier gaat de voorkeur van de studenten uit naar een juridische opleiding en maken zij zonder uitzondering een schitterende carrière in de Kerk, de universiteit of de administratie terwijl voor één student het vermoeden bestaat dat hijzelf in de handel is gegaan. Misschien is deze gunstige houding vanwege de handelaars t.o.v. universitaire studies te verklaren door de problemen waarmee de Brugse economie in het algemeen en de Spaanse natie in het bijzonder te kampen krijgen in de loop van de XVIde eeuw¹². De telgen van de kooplieden zoeken een uitweg in een loopbaan buiten het handelsmi-

10. Ook te Orléans is deze groep sterk vertegenwoordigd. Cfr. H. DE RIDDER-SYMOENS, *Branders*, pp. 235-236.

11. Zie J. MARECHAL, *La colonie espagnole de Bruges du XIVe au XVIe siècle*, in *Revue du Nord*, 35 (1953), pp. 5-40 en ID. *Le départ de Bruges des marchands étrangers (XVe et XVIe siècles)*, in *Annales ... Emulation*, 88 (1951), pp. 26-74. Onder de studenten treffen we mensen aan uit de families Aguilar, Camargo, Carion, Cerezo, Pardo, del Rio, Salinas en de la Torre.

12. De Spaanse natie moet herhaaldelijk het hoofd bieden aan de pogingen van de Castilianen te Antwerpen om in de Scheldestad een eigen consulaat op te richten. Zie J. A. VAN HOUTTE, *De geschiedenis van Brugge*, Tielt-Bussum, 1982, p. 433.

lieu. Een aantal Spaanse families maken in de loop van de XVIde eeuw trouwens een „patriciëringsproces” door: de dalende opbrengst van de handelsactiviteiten wordt gecompenseerd door een huwelijkspolitiek met belangrijke ingezetenen, terwijl men zich poogt in te werken in het bestuur en de administratie van de stad¹³. Een universiteitsdiploma kan hierbij een belangrijke troef vormen. Anderzijds kan men de „Spaanse” aanwezigheid aan de universiteit misschien verklaren door het feit dat de kooplieden, en vooral diegenen die in de internationale handelstransacties betrokken zijn, een eigen jurist in de familie wensen¹⁴. Beide hypothesen dienen het onderwerp uit te maken van verder onderzoek.

Tot slot van deze paragraaf m.b.t. de beroepsactiviteiten van de vaders van onze studenten wijzen we op de relativiteit van de cijfers. In heel wat gevallen bleek het onmogelijk het beroep van de vader met voldoende zekerheid te achterhalen. De lagere burgerij en de ambachten laten minder sporen na in het bronnenbestand waardoor het totaalbeeld wordt vertekend.

Een tweede benaderingswijze zou kunnen bestaan in een onderzoek naar familieverwantschap en geslachtenvorming. Aangezien onze studie van het universiteitsbezoek sensu stricto slechts de periode 1550-1578 besloeg hebben we de vorming van zgn. academische of „geleerdengeslachten” niet systematisch kunnen bestuderen.

Toch enkele treffende voorbeelden. Vier leden van de familie Van (de) Woestyne studeren te Leuven tussen 1550 en 1578. Nicolaus¹⁵ studeert er rechten, vier van zijn zonen promoveren eveneens tot *licentiatus utriusque juris*, en ook vier kleinzonen van Nicolaus leggen zich toe op de rechtswetenschap¹⁶.

Ook de familie Raepaert kan in dit verband vermeld worden: Franciscus Raepaert promoveert in 1550 te Pisa tot *Doctor Medicinae*. Petrus, zijn zoon, treedt in de voetstappen van zijn vader en haalt zijn bul in 1575 te Bologna. De zoon van deze laatste promoveerde

13. Zie bv. L. DE WOLF, *De familie Pardo in de XVIde eeuw. Een bijdrage tot de studie van Spaanse kooplieden en hun ondernemingen in West-Europa*, Leuven, 1979 (onuitgegeven licentiatsverhandeling), pp. 50-56.

14. H. DE RIDDER-SYMOENS, *Brabanders*, p. 250 haalt o.a. enkele voorbeelden aan van juristen uit het koopliedenmilieu die hun opleiding in functie plaatsen van een loopbaan in de handel.

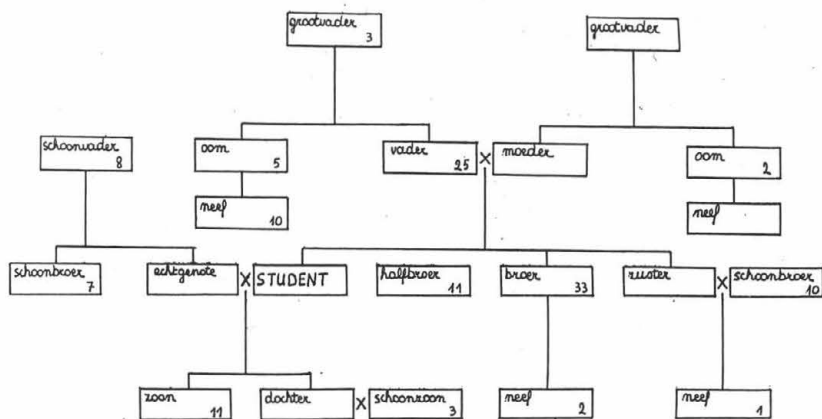
15. Geboren in 1549 als zoon van Christoph, raad van Brugge in 1552, en Marie de Schildere. Jacop, Cornelius en Frans, ooms van Nicolaus, vervulden functies als raad, schepenen en hoofdman van Brugge.

Nicolaus immatriculeert op 10 juni 1564 te Leuven en promoveert er tot licentiaat in de beide rechten. In 1576 en 1579 zetelt hij als raad in het stadsbestuur. In 1582 wordt hij tot stadspensionaris benoemd, een functie die hij tot zijn dood (1611) zal vervullen. Van 1590 tot 1592 treedt hij op als griffier civil (A. SCHILLINGS, *o.c.*, p. 675, n° 85; Rijksarchief Brugge, Cassetta II, p. 569; Stadsarchief Brugge, I, Oud archief, 118, Resolutieboeken, 1575-1585, f° 358 r°. J. GAILLIARD, *Bruges et le Franc ou leur magistrature et leur noblesse*, Brugge, 1857-1867, III, p. 238-240. P. VANDERMEERSCH, *o.c.*, II, p. 181).

16. Genealogische — zij het onvolledige — gegevens in J. GAILLIARD, *o.c.*, pp. 239-243.

in de zelfde universiteit in 1605 en stuurt op zijn beurt zijn zoon naar de universiteit om er geneeskunde te studeren. Vier generaties lang zal deze familie het ambt van geneesheer-pensionaris van de stad Brugge monopoliseren¹⁷. Dit fenomeen is niet enkel merkwaardig vanuit genealogisch maar tevens vanuit politiek-institutioneel standpunt. De invloed en de macht van dergelijke families in het ingewikkelde spel van de besluitvorming mag zeker niet onderschat worden.

Niet enkel de „vertikale” geslachtenvorming is bepalend. Aan de hand van onze prosopografische studie poogden we ook de familierelaties in „horizontale” lijn aan te duiden. Ten minste één derde van de bestudeerde families telt verschillende academici in haar rangen. Opvallend is daarenboven de verwantschap door huwelijk. Niet alleen lieten bepaalde studenten het oog vallen op de zussen van hun studiemakkers, het feit dat een achttal schoonvaders gestudeerd heeft toont aan dat er binnen de academische clan gehuwd werd¹⁸.

Op dit schema hebben we aangeduid hoeveel familieleden van studenten tevens gestudeerd hebben. Het beeld is enigszins vervormd omdat we niet systematisch gezocht hebben naar het universiteitsbezoek van de zonen en schoonzonen van de studenten. Hoogstwaarschijnlijk moet deze groep uitgebreid worden.

Het moet duidelijk zijn dat men de studenten in een beperkt — hoog op de sociale ladder gesitueerd — milieu dient te zoeken. De vraag dringt zich op in welke mate een arme, een *pauper*, sociale pro-

17. Zie I. DE MEYER, *Notice biographique sur François Raepaert et ses descendants, médecins pensionnés de la ville de Bruges*, Brugge, 1844 en P. VANDERMEERSCH, o.c., II, pp. 137-139.

18. Dezelfde vaststellingen bij H. DE RIDDER-SYMOENS, *Brabanders*, pp. 241-243. Terecht gebruikt zij de term „endogamie”.

motie kon maken en door een universitair diploma in dit milieu kon binnendringen¹⁹. In de matrikels tellen we 30 studenten van Brugge of het Vrije die tussen 1550 en 1568²⁰ als *pauper* immatriculeren (12 % van het totaal). Zoals reeds gezegd zijn de vermeldingen in de matrikels weinig betrouwbaar en/of moeilijk te interpreteren. Als steekproef gaan we daarom na in welke mate de studenten die vanuit de Bogaerdenschool, een school voor arme wezen, naar Leuven gestuurd werden, sociale promotie maken.

Tussen 1550 en 1578 studeren er 22 Bogaerdenkinderen aan de *Alma mater*²¹. Over vier van hen ontbreekt de nodige informatie, één student sterft tijdens, een tweede onmiddellijk na zijn studies. Van de overige zestien studenten komen er dertien als ondermeester, leraar of rector in het onderwijs terecht. Verder tellen we vier pastoors, één onderpastoor, twee kapelannen, één koster, één monnik, één kanunnik, één bisschop, één universiteitsdocent en één geneesheer²². Uit deze opsomming blijkt dat de sociale promotie van de Bogaerdenkinderen weliswaar duidelijk, doch relatief beperkt is. Vooral Petrus Simons, bisschop²³, Egidius Wallius, kanunnik en docent te Leuven²⁴ en — in mindere mate — Arnoldus Cabauter, geneesheer²⁵, stijgen fors op de maatschappelijke ladder. De overige studenten moeten zich tevreden stellen met minder aanzienlijke functies. Vooral de grote verteenwoordiging van de meesters en de geestelijken valt op. Anderzijds komt geen enkele van deze kansarmen in het juristenmilieu terecht. Blijkbaar is de sociale sprong naar dit milieu te groot en is het voor een nieuwkomer erg moeilijk om

19. Een algemeen onderzoek naar de toestand van de *pauperes* aan de universiteit valt buiten het bestek van deze bijdrage. Zie vooral J. PAQUET, *L'université, "pauvre" au moyen âge: problèmes, documentation, question de méthode*: in J. IJSEWIJN en J. PAQUET (eds.), *The Universities in the Late Middle Ages*, Leuven, 1978 (*Mediaevalia Lovaniensia*, p. 6), pp. 399-425; J. M. FLETCHER, *Wealth and Poverty in the Medieval German Universities*, in J. R. HALE, J. R. L. HIGHFIELD, B. SMALLEY, *Europe in the Late Middle Ages*, Londen, 1965, pp. 410-436. J. H. OVERFIELD, *Nobles and Paupers at German Universities to 1600*, in *Societas. A Review of Social History*, 4 (1974), pp. 175-210.

20. Na 1568 zijn de immatriculatielijsten verloren.

21. Voor meer gegevens m.b.t. de beurzen en de studenten die deze genoten hebben, zie P. VANDERMEERSCH, *Brugse studenten*, pp. 50-63. Hier dient zeker gewezen op de relatief grote rol van de Bogaerdenschool: 14 *paupers* (bijna de helft van het als dusdanig geïmmatriculeerde aantal) zijn van deze school afkomstig. M.a.w. indien de school geen studenten naar de Leuvense universiteit had gestuurd zou het aantal Brugse *pauperes* te Leuven teruggefallen zijn tot ongeveer 6 % van het totaal! Hebben we hier te maken met een concretisering van de humanistische onderwijsvisie die uitgaat van de idee dat alle mensen bij hun geboorte dezelfde mogelijkheden hebben, doch dat deze, vooral door onderwijs en opvoeding dienen ontwikkeld? Anderzijds probeerde men via deze beurzenstichtingen te voorzien in de nood aan een geschoolde geestelijkheid.

22. Het aantal genoemde ambten overtreft de zestien omdat verschillende studenten meer dan één functie uitoefenen.

23. Summiere bio-bibliografische gegevens in P. VANDERMEERSCH, *Brugse studenten*, p. 51.

24. *Ibidem*, p. 32

25. *Ibidem*, p. 51.

hier binnen te dringen. Een loopbaan in de Kerk ligt voor deze studenten eerder binnen bereik²⁶.

Aan het andere uiteinde van het sociale spectrum treffen de *nobiles* aan. De literatuur m.b.t. de adel is vrij omvangrijk²⁷. Alle werken hebben echter met elkaar gemeen dat ze vooropstellen dat het moeilijk blijft om deze stand nauwkeurig af te bakenen²⁸. Zoals hoger vermeld neemt het aantal edellieden aan de verschillende Europese studia gevoelig toe vanaf de jaren zestig van de XVIde eeuw. Vooral in de periode 1580-1620/40 zal deze evolutie haar hoogtepunt bereiken²⁹. Dit verschijnsel laat zich vooral verklaren door de vorming van de moderne, gecentraliseerde en bureaucratische staat, waaraan de adel zich dient aan te passen, wil zij niet verdrongen worden door de juristen³⁰. Anderzijds heeft ook het humanistische opvoedingsideaal deze beweging in de hand gewerkt. Onderwijs en opvoeding moeten de jonge mensen — en in het bijzonder de adellijke jonkers maatschappelijke verantwoordelijkheid bijbrengen en hen opleiden tot bekwame ambtenaren in dienst van de staat³¹. Dat vele edellieden naast de noodzaak in de ban waren van dit humanistische ideaal blijkt voldoende uit de (niet noodzakelijke) studiereizen en de duiidelijke drang tot algemene ontwikkeling.

In de bestuderende periode immatriculeren vanuit Brugge en het Vrije slechts een tiental studenten als *nobilis* aan de *Alma mater* (3,5 %) ³². Als we het biografisch materiaal onderzoeken en daarbij

26. Vgl. met H. BOTS, e.a., o.c., pp. 96-97: „Plattelanders, predikanten en niet tot magistraatsfamilies behorende stedelijke middenstanders tonen enige huiver om de toekomst van hun kinderen te zoeken in een loopbaan als jurist, hoewel rechten carrièretechnisch gezien de meest kansrijke van alle studies is”.

27. Wij beperken ons tot de verwijzing naar het themanummer van het Tijdschrift voor Geschiedenis, 93 (1980), dl. 3 waarin uitvoerige bibliografie.

28. In navolging van H. DE RIDDER-SYMOENS, *Adel en Universiteiten in de zestiende eeuw. Humanistisch ideaal of bittere noodzaak?* in: Tijdschrift voor geschiedenis, 93 (1980), pp. 410-432 hanteren we de volgende criteria: 1. Iemand die algemeen erkend wordt als van adel 2. Iemand wiens vader als ridder vermeld wordt en die zelf ook ridder is 3. Iemand die in universitaire bronnen als *nobilis* of met aanverwante titels genoemd wordt 4. Iemand die in de door ons bestudeerde periode in de adel verheven wordt. Een vijfde, maar voor de XVIde eeuw moeilijk hanteerbaar criterium, is dat van de adel-verlenende functies (cfr. L. FOUREZ, *Le droit héraldique dans les Pays-Bas catholiques*, Brussel, 1932, pp. 60-61 en L. ARENDT en A. DE RIDDER, *Législation héraldique de la Belgique, 1595-1895*, Brussel, 1896).

29. Naast het hierboven geciteerde artikel van H. de Ridder-Symoens, de enige bestaande synthese op dit vlak, wijzen we op de bijdragen van R. A. MÜLLER, *Universität und Adel. Eine sozio-strukturelle Studie zur Geschichte der bayerischen Landesuniversität Ingolstadt 1472-1648*, Berlin, 1974; H. RÖSSLER, *Adelsethik und Humanismus*, in H. RÖSSLER, *Deutscher Adel 1430-1555*, Darmstadt 1965, pp. 246-250; L. STONE, *The crisis of the aristocracy 1558-1641*, Oxford, 1965.

30. I.v.m. de spanningen die deze evolutie met zich meebrengt: M. BAELDE, *Edellieden en juristen in het centraal bestuur der zestiende-eeuwse Nederlanden (1531-1578)*, in: Tijdschrift voor geschiedenis, 80 (1967) pp. 39-51.

31. H. DE RIDDER-SYMOENS, *Adel en Universiteiten*, p. 431 „Ik denk dat het humanistisch ideaal de bitterheid van de noodzaak heeft weggenomen”.

32. Percentage berekend op de 250 immatriculaties tussen 1550 en 1568. Cfr. noot (20).

rekening houden met de hogergenoemde criteria kunnen we deze groep echter uitbreiden. Zo verwerven een aantal studenten een prebende, voorbehouden voor edellieden, en leggen ze duidelijke bewijzen hiervan voor; anderen worden óf zelf geridderd, óf hun vaders en zonen worden in de adel verheven; nog anderen immatriculeren aan andere universiteiten wel als *nobilis*; en tenslotte kunnen wij de groep uitbreiden op basis van de getuigenissen van tijdgenoten, de titels op grafschriften, etc. Dit brengt het aantal *nobiles* op ongeveer 13 % van het gehele Brugse contingent.

Wij zijn er ons terdege van bewust dat onze criteria niet waterdicht zijn. In elk geval nuanceert een dergelijke benadering van de *nobiles* aan de universiteit de stelling van L. van Buyten, die op basis van de matrikels beweert, dat 2,5 % van de Leuvense universiteitssuppoosten adellijk is³³.

Tot slot van dit eerste deel willen we wijzen op het verband tussen de *sociale positie en de peregrinatio*. In onze prosopografie tellen we 74 immatriculaties aan niet-Leuvense *studia*. Als we deze immatriculaties uitsplitsen naar de sociale stand toe bekomen we de volgende resultaten: adel: 25; niet-adellijke ambtenaren: 14; handelsmilieus: 11; religieuze orden: 2; geneesheer: 1; Bogaerdenschool: 1; niet gekend: 20. Het overwicht van de adellijke studenten in het buitenland is treffend. Het ligt voor de hand dat deze groep er over het algemeen financieel warmpjes in zat en zich dan ook langere studies kan veroorloven. Anderzijds kan deze constatering erop wijzen dat deze studenten minder uit noodzaak dan wel uit algemene belangstelling gaan studeren. Technisch gezien zou het immers volstaan een diploma in de rechten te halen te Leuven om carrière te kunnen maken in de bureaucratie.

2. de economische sector

de academicus in de maatschappij

Waar zijn de Brugse academici, al dan niet met een diploma op zak, na hun studies terechtgekomen? In welke mate doen Kerk en Staat beroep op hun diensten? Ook hier ligt de prosopografie aan de basis van het onderzoek³⁴. Met zekerheid kunnen we stellen dat tenminste 16 % van de Bruggelingen die te Leuven gestudeerd hebben op bestuurlijk niveau actief zijn. De plaatselijke kaders sloppen

33. L. VAN BUYTEN, *De Leuvense universiteitsmatrikels (16e-18e eeuw). Kritische beschouwingen*. in: *Arca Lovaniensis*, 3 (1974), pp. 9-35.

34. Opnieuw moeten we erop wijzen dat voor heel wat studenten volledige of betrouwbare informatie ontbreekt. Dit is niet uitzonderlijk in studies van deze aard. Zie o.m. H. DE RIDDER-SYMOENS, *Brabanders*, p. 244. Van een aantal studenten weten we trouwens dat ze tijdens of onmiddellijk na hun studies sterven.

de overgrote meerderheid daarvan op. Zo tellen we 22 schepenen, 15 raden en 16 pensionarissen. Verschillende juristen stoten door tot de gewestelijke kaders, slechts een viertal Bruggelingen — waaronder twee „Spanjaarden” — klimmen op tot in de collaterale raden. Het is opvallend dat alle *Brugenses* die erin slagen carrière te maken op gewestelijk of centraal vlak, naast Leuven ook in het buitenland studeerden. Vooral het Orleanese *studium* is de kweekschool van deze juristen. Daarnaast dient er andermaal op gewezen dat de Bruggelingen in die hogere raden uit het milieu van de adel en het stadspatriciaat stammen. Nieuwkomers, zelfs met een diploma gewapend — dringen hier niet binnen. Een grote groep afgestudeerden (24,5 % bijna de helft van de geïdentificeerde beroepen) oefent een *kerkelijk ambt* uit, al dan niet gecumuleerd met bv. een functie in het onderwijs. 28 studenten (9,7 %) werden tot kapelaan aangesteld, ten minste 11 *alumni* brachten het tot pastoor. Voor de meest begoeden onder hen vormen deze functies een opstapje naar een kanunniksprebende, doch in het algemeen is het duidelijk dat deze lagere seculiere geestelijkheid gevormd wordt door *pauperes* (o.a. veel oudleerlingen van de Bogaerdenschool) en mensen uit de lagere sociale regionen. Enkelen onder hen bemachtigen bv. in het Sint-Donaaskapittel een prebende voorbehouden voor een universitair gegradueerde. Voor het overige zijn het de edellieden en de mensen van een hoge sociale afkomst die de kapittels bevolken. Velen onder hen genieten trouwens van het *privilegium universitatis*³⁵. Tenslotte identificeerden we een zevental *Brugenses* die opklimmen tot de hoge seculiere geestelijkheid (drie bisschoppen, twee aartsdiakens en twee vicarissen-generaal³⁷) en een tiental studenten die tot de reguliere geestelijkheid behoren³⁸.

Een derde groep afgestudeerden (± 15 %) komt in het *onderwijs* terecht: vijftien studenten dienen als ondermeester in de Bogaerdenschool. Zonder uitzondering zijn het oudleerlingen van dit instituut. Meestal biedt de school hen deze plaats aan in afwachting van een betere betrekking. Een aantal houdt later een privé-school, brengt het

35. Velen onder hen hebben eveneens een academische graad. 80 % van de koorheren aan het Sint-Donaaskapittel (1550-1600) hadden universitaire studies gevolgd. Cfr. P. VANDERMEERSCH, *Een onderzoek*, pp. 216 e.v. Vgl. met R. DE KEYSER, *Chanoines séculiers et universités: le cas de Saint-Donatien de Bruges c. 1350-1450*, in: J. IJSEWYN en J. PAQUET, *The Universities in the Late Middle Ages*, Leuven, 1978 (*Mediaevalia Lovaniensia*, I, 6), pp. 584-597).

36. 1/5 van de Brugse academisch geschoolde kanunniken maakte van dit privilege gebruik en werd bijgevolg van residentieplicht ontslagen.

37. Ook hier valt op dat een tweetal „kansarmen” de top bereiken. Matthias Lambrecht en Petrus Simons, beide afstammend uit een landbouwersgezin brengen het tot bisschop.

38. Verschillende onder hen immatriculeerden nadat ze tot de orde zijn toetgetreden. Hun studiekosten worden gedekt door de kloostergemeenschap.

tot schoolrector van een Latijnse school of wordt tot priester gewijd en maakt carrière binnen de kerk. Ongeveer 7 % van onze studenten is werkzaam in het hoger onderwijs te Brugge (het Dewitte-instituut), te Leuven, Dowaaï, of Leiden. Enkele treden op als *preceptor* of *paedagogus* van de zonen van rijke burgers.

Ook hier dient een onderscheid gemaakt in de sociale status van deze mensen. De leraars in de latijnse scholen hebben slechts *artes* gestudeerd. Zoals reeds aangestipt gaat het hier in hoofdzaak om *pauperes* die met een beurs naar de universiteit getrokken zijn. De Bruggelingen die een loopbaan uitbouwen in het hoger onderwijs stammen uit erg begoede families. Slechts enkele mensen kunnen hier sociale promotie maken³⁹.

het vermogen van de Brugse academici

In een poging om het bezit van de Brugse *alumni* te reconstrueren duiken een aantal problemen op: globale fiscale lijsten zijn niet bewaard zodat men beroep moet doen op bronnen van diverse aard: staten van goed, wezenregisters, notulen van de klerken van de vier-schaar, ... Deze reeksen bezorgen ons echter een aantal disparate en onvolledige gegevens⁴⁰. Slechts één bron leent zich tot statistische bewerking: de registers van de onroerende eigendommen, nl. huizen, gebouwen en gronden, dienende voor de inning van de directe belasting, vooral de twintigste of de tiende penning op de huurwaarde⁴¹. Als basis van het onderzoek naar het vermogen gebruiken we deze registers. De jaarlijkse huurwaarde van een huis zou immers een betrouwbare index vormen voor het vermogen van zijn bewoner⁴².

Toch moeten we ook hier weer wijzen op enkele voetangels en klemmen: slechts voor vijf van de zes zestendelen zijn de registers bewaard voor het jaar 1583. Voor het Sint-Niklaaszestendeel moeten we terugvallen op de heffing van 1569 en 1571⁴³. Heel wat studenten

39. Egidius Wallius, cfr. noot 24 en Andreas Hoyus, professor te Dowaaï.

40. Van de ene student weet men dat hij een huis koopt, van een andere dat hij een rente bezit, van een derde dat hij een stuk weiland erft, ...

41. Zie A. VANDEWALLE, *Beknopte inventaris van het stadsarchief van Brugge*, deel I. Oud Archief, Brugge, 1979, n° 139 en L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *La levée du dixième et du vingtième denier à Bruges 1571-1583*, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 601 (1910), pp. 289-336. Deze belasting diende betaald door de bewoner (eigenaar of huurder). Een afvaardiging van de stadsmagistraat trok de stad door, zestendeel per zestendeel, straat per straat, huis per huis. Ze noteerde de eigenaar, huurder en prijs van de jaarlijkse huur. De huizen die door de eigenaar zelf bewoond werden schatte men naar huurwaarde.

42. Cfr. R. VAN UYTVEN, *art. cit.*, p. 386, die het voorbeeld van Mechelen aanhaalt. Zie ook J. J. WOLTJER, *Brielle in hervormingstijd*, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 87 (1972), pp. 310-312.

43. Voor Sint-Jacobs zijn de registers zowel voor 1569-1583 bewaard. Een steekproef leerde ons dat voor de meeste woningen de huurprijs gelijk bleef. Eigenaardig genoeg stelt F. MASSON, *Huishuren te Brugge (1500-1796)*, in C. VERLINDEN, *Dokumenten voor de geschiede-*

troffen we niet aan in de registers⁴⁴, anderen waren moeilijk te identificeren⁴⁵ en tenslotte dient men voor ogen te houden dat een vergelijking van het vermogen slechts gedeeltelijk opgaat: een student die in 1578 te Leuven immatriculeert en twee à drie jaar later als *magister artium* naar zijn geboortestad terugkomt heeft in 1583, het aanslagjaar, waarschijnlijk nog geen groot fortuin gemaakt. Iemand die in 1550 immatriculeert is daarentegen reeds aan het einde van zijn loopbaan en heeft reeds de kans gehad zijn vermogen uit te bouwen...

Onlangs werd op basis van één zestendeel een volledige stratificatie opgesteld van de vermogens⁴⁶. Wij kunnen onze resultaten in deze stratificatie inpassen.

huurwaarde	% stadsbevolking	% studenten ⁴⁷
minder dan 2 pond Vl.	52,59 %	0 %
2-4	30,05 %	3,33 %
4-10	11,46 %	60 %
10-16	2,68 %	33,33 %
16 pond Vl. en meer	0,46 %	3,3 %
?	2,46 %	

Deze tabel toont overduidelijk dat de studenten in de hoogste vermogensklasse dienen gesitueerd. 93 % van de Brugse geïdentificeerde-academici behoren tot de rijkste 15 % van de bevolking. In deze hoogst aangeslagen groep treffen we de kooplui, de ondernemers, de adel en de leden van de magistratsgroep — kortom de economische en sociale elite van Brugge — aan⁴⁸.

Deze stratificatie kan ingekleurd worden aan de hand van andere bronnen. Wij vestigen de aandacht op enkele type voorbeelden. Pieter de Meulenare, ondernemer, vader van Michael, student te Leuven en te Orléans, is eigenaar van 40 huizen terwijl zijn andere goederen

nis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, III (XVI°-XIX° eeuw), Brugge, 1972, pp. 89-90 dat de index van de huishuur te Brugge tussen 1569 en 1583 van 165,10 tot 227,11 is opgeklommen. Hij heeft de registers van de zestendelen daarbij niet gebruikt. Indien we deze index toepassen, bekomen we huurprijzen voor het Sint-Niklaaszestendeel die buiten alle verhouding zijn.

44. Bepaalde mensen zijn reeds gestorven, anderen zijn uitgeweken, een derde groep woont nog bij zijn ouders of verblijft nog te Leuven...

45. De registers vermelden zelden het beroep, de titel of de graad. Soms ontbreekt zelfs de naam van eigenaar of huurder.

46. L. VAN DAMME, *De socio-professionele recrutering van de reformatie te Brugge. 1566-1567*, Leuven, 1982 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), pp. 54-60. Hartelijk dank aan de auteur voor de toelating tot inzage.

47. % op basis van het aantal met zekerheid geïdentificeerde studenten.

48. L. VAN DAMME, o.c., p. 342.

en gronden geschat worden op meer dan 6000 pond groten⁴⁹. Onze student zelf bezit bij zijn afsterven meer dan 1000 pond en ongeveer 170 gemet grond⁵⁰. De vader van Anthonius Aguilar, is koopman van de Spaanse natie en bezit ten minste negen huizen⁵¹. Het stadspatriciaat en de adel moeten echter niet onderdoen. Cornelius de Boodt, *nobilis*, erft 172 gemet grond en erfrenten ter waarde van 886 pond groten⁵². Pieter en Philips Baersdorp, zonen van Cornelius, burgemeester van Brugge en lijfarts van Karel V, erven elk meer dan 750 pond groten. Het totale bezit van Cornelius overtreft 3000 pond⁵³. Van Nicolaus Casembroodt, schepen, burgemeester en pensionaris van Brugge is de volledige staat van goed bewaard: hij bezit 3 huizen te Brugge, 3 hofsteden, meer dan 300 gemet grond en meer dan 1500 pond⁵⁴. Ook de studenten die in de kerkelijke hiërarchie opklimmen waren niet ongefotuneerd. Mathias Lambrecht, bisschop, bezit bij zijn dood meer dan 1000 pond⁵⁵, Silvester Pardo, vicaris-generaal van het bisdom Antwerpen bezit een huis en ten minste 582 pond⁵⁶.

Zoals reeds herhaaldelijk gezegd schiet voor veel studenten de informatie tekort. Zo ontbreken gegevens voor de grote groep van de lagere geestelijkheid en de leraars in de Bogaerdschool of in een Latijnse school. Toch willen we erop wijzen dat we voor geen enkele student in de reeksen „Staten van Goed” en „Wezengoederen”, waarvan we met enig voorbehoud durven stellen dat ze betrekking hebben op heel de bevolking⁵⁷, een opgave van een klein of middelmatig vermogen terugvonden. Ook dit *argumentum ex silentio* duidt in een bepaalde richting.

3. de politieke sector

Hieronder verstaat B. H. Slicher van Bath „de macht, het gezag, het prestige en de politieke rechten”⁵⁸. Een definitie die erg moei-

49. Zie J. DE SMET, *De Nalatenschap van Pieter de Muelenaere. Brugge, 1561*, in Biekorf, 63 (1962), pp. 335-342.

50. Stadsarchief Brugge, 208. Wezengoederen, Carmers, 6, f° 114 v°-116.

51. SAB, 103, Oorkonden private aangelegenheden, III, 460; 139, Belastingen zestendelen, Sint-Niklaas, 1571, f° 90 en 93 v°, Carmers, 1583, f° 6 r° en Sint-Jans, 1583, f° 44 v°; 138, Zestendelen, Carmers, f° 74.

52. SAB, 208, Wezengoederen, Sint-Jans, 12, f° 28 r°-v°.

53. *Ibidem*, 14, f° 17 r°-18 r°.

54. *Ibidem*, Sint-Donaas, 9, f° 262 v°. De staat van goed zelf is vooraan in dit register ingebonden.

55. Rijksarchief Brugge, Nieuw Kerkarchief, 100.

56. L. DE WOLF, *o.c.*, p. 69; SAB, 138, Zestendelen, Sint-Donaas, f° 790.

57. Cfr. VAN UYTVEN, *art. cit.*, p. 393. In de discussie na de lezing wijst men erop dat in de net-registers der Staten van Goed te Gent de laagste bevolkingsklasse niet opgetekend staat. Anderzijds is de toestand juist omgekeerd te Antwerpen. Voor Brugge is in elk geval de mid-denklasse (lagere burgerij en ambachten) goed vertegenwoordigd.

58. B. H. SLICHER VAN BATH, *art. cit.*, p. 153.

lijk hanteerbaar is... Waar de eigenlijke macht nog relatief goed te meten valt, is dit niet het geval voor bv. het gezag en het prestige. Reeds in de voorgaande bladzijden toonden we aan dat de Brugse academici een niet onbelangrijke rol spelen in het openbaar leven. Hun invloed binnen de bestuursorganen mag niet onderschat. Zo vormt de macht van de vast aangestelde, juridisch geschoolde, pensionarissen, een bedreiging voor de schepenen en stadsraden.

Granvelle stelde trouwens dat het bestuur van de steden in de macht van de pensionarissen lag⁵⁹. Daarnaast blijkt dat ook de universitair gevormde politieke functionarissen een belangrijke kern binnen de magistratuur vormden⁶⁰. Er bestaan geen sluitende criteria om het prestige van de academici te bepalen. Toch zal dit voor een belangrijk stuk verweven zijn met het werkelijk vermogen. Deze redering impliceert echter dat men niet de waarde meet die de maatschappij aan het diploma hecht, maar wel het prestige verbonden aan de sociale positie die de afgestudeerde in de samenleving inneemt. Het prestige van het ezelsvel hangt uiteraard samen met de waarde en het aanzien van de functies die men erdoor kan innemen.

Toch zou het onderzoek naar de sociale implicaties van een diploma onvolledig zijn indien we slechts oog hebben voor het vermogen, het materiële bezit, van de academicus. Zeker even belangrijk is het symbolisch kapitaal „le grade comme symbole du capital culturel”⁶¹. Of met andere woorden: hoe ziet de academicus zichzelf en hoe ziet de maatschappij hem. Hoewel het werkelijke inkomen van een academicus in bepaalde gevallen lager lag dan dat van bv. bepaalde ambachtslieden geniet hij een zeker aanzien, niet uit te drukken in reël doch wel in symbolisch kapitaal⁶². Pas als deze dimensie verwerkt wordt in een sociale stratificatie wordt deze volledig, exact en genuanceerd.

Besluit

De *Brugenses* aan de Leuvense universiteit stammen vooral uit ambtenaren en functionarisfamilies waarvan er een aantal in de adelstand zijn opgenomen. Verrassend daarenboven is de sterke ver tegenwoordiging aan de zonen van de Spaanse kooplieden. Deze

59. P. VAN PETEGHEM, *Centralisatie in Vlaanderen onder Keizer Karel (1515-1555)*, Gent, 1980 (onuitgegeven doctoraatsverhandeling), I, 299.

60. Zie J. DECAVELE, *De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565)*, Brussel, 1975, pp. 66-67 en 158-166.

61. W. FRIJHOFF, *La société néerlandaise et ses gradués, 1575-1814. Une recherche sérieuse sur le statut des intellectuels à partir des registres universitaires*, Amsterdam, 1981, p. 187 e.v.

62. Zie in dit verband vooral de studies van P. BOURDIEU, *La distinction. Critique sociale du jugement*, Parijs, 1979. ID., *Capital symbolique et classes sociales*, in *L'Arc*, 72, 1978, pp. 13-19 en ID., *Sur le pouvoir symbolique*, in *Annales ESC*, 32 (1977), pp. 405-411.

hoog op de sociale ladder gesitueerde groepen monopoliseren daarenboven vele functies in de ambtenarij. Door een sterk clangerichte huwelijkspolitiek slagen ze erin nieuwkomers te weren en hun vermogen te beschermen en uit te bouwen. Voor een buitenstaander wordt het dan ook moeilijk om in dit milieu binnen te dringen temeer daar juist in de behandelde periode de adel een nieuwe levenswijze gaat aannemen waardoor de kansen voor opklimmende *pauperes* nog verminderen. Deze sociale promotie blijkt wel mogelijk binnen de kerk en, in mindere mate binnen de onderwijsstructuren. Hier bereiken enkele bursalen de hiërarchische top. Toch blijkt dit meer de uitzondering dan de regel te zijn. De beurzen, vooral gesticht in het kader van de contrareformatie, bereiken hun doel, nl. het vormen van een lagere-geschoolde-geestelijkheid. De universiteit en het academisch diploma zijn in de tweede helft van de zestiende eeuw factoren die eerder structuurbevestigend werken dan wel mogelijkheden scheppen om de socio-structurele systemen te doorbreken⁶³.

63. Met dank aan H. de Ridder-Symoens en J. Van Keymeulen voor hun waardevolle op- en aanmerkingen.